

JARL HJALMARSON – MELLAN PRINCIP OCH PRAGMATISM

STIG-BJÖRN LJUNGGREN

Med Jarl Hjalmarsons bortgång avslutades också en epok i svensk politik. Det finns åtskilligt att lära av Jarl Hjalmarson även för dagens politiskt verksamma. Hos honom finner vi nämligen en intressant sammanvägning av princip och pragmatism.

I sin ungdom hade Jarl Hjalmarson anknytning till tidskriften *Det Nya Sverige*. Detta var i mitten av 1920-talet och några av de ståndpunkter som Hjalmarson intog under denna tid brukar ibland betraktas som en ungdomlig förvillelse. Att Jarl Hjalmarson dessutom något tidigare lär ha varit med och startat vänsterorganisationen *Clarté* anses dock vara något mindre allvarligt och snarare en pikant historisk detalj.

Vad var det då som Hjalmarson förfäktade? Hans politiska linje gick ut på att någon form av korporativ samhällsordning var att föredra framför demokratin. Det var samhällets organisationer som skulle ha inflytande över statsmakten, inte enskilda individer.

Hjalmarson hoppades att genom en korporativ ordning så skulle klasskampen

kunna stävjas och länkas in i en positiv samhällsutveckling istället för destruktiv kamp som riskerade nationens existens.

Enligt Hjalmarson hade intresse-sammanslutningarna således en viktig roll i samhällets styrelse. Varje grupp borde vara med och förverkliga samhällets goda. Alla var därvidlag lika viktiga och det var nödvändigt att de fick göra sig gällande i liknande omfattning. Så kunde ske genom ett rättsligt erkännande av grupperna – och med detta som grund ett representationssystem byggas upp där alla centrala maktspelare var representerade och erkända. Det demokratiska och individualistiska systemet saknade förståelse för människans sociala sida.

I ett nötskal

Enligt Hjalmarson utgick demokratin från att varje individ var samhället i ett nötskal. Demokratin saknade sympati för att statsauktoriteten med dess nödvändiga över- och underordnandeförhållande.

STIG-BJÖRN LJUNGGREN är Fil. dr. och socialdemokratisk idédebattör.

Majoritetsprincipen tillämpades för att bestämma samhällets goda, även om det ofta var hos minoriteten som denna insikt egentligen fanns.

Dessutom fördärvade demokratins atomism känslan för något över-individuellt, för de traditionellt givna sammanhang som ett gott samhälle behövde.

Demokratins köttgrytor

Det var således liberalismens principer, att genom majoritet och val avgöra vad som var bra, som Hjalmarson vände sig emot. Därmed rörde också liberalismen väg för socialism och klassvälde. Den framstormande socialismen var en konsekvens av liberalismen, hävdade Hjalmarson, bland annat i polemik mot Gunnar Heckscher som försvarade demokratin och parlamentarismen.

Vad var då konservatismens linje enligt Hjalmarson? Konservatismen skulle inte nära sig vid demokratins köttgrytor. Den borde istället vara en reaktion "mot vår tids demokratiska frossa". Konservatismen stod mot demokratin, hävdade han vidare:

"Konservatismen måste tjänstgöra som pådrivare, undan för undan mala sönder den demokratiska ideologin och ersätta den med sina egna positiva begrepp".

Korporativ princip

Således. Mot demokratin och massväldet ställde Jarl Hjalmarson någon form av intressegruppsrepresentation. Att denna

korporativa princip tillämpades av Mussolini i Italien kan inte direkt tas som intäkt för att Hjalmarson var fascist. Istället var svenska nationalister av Hjalmarsons snitt mer intresserade av att på ett lämpligt sätt omvandla samhällsmot-sättningarnas destruktiva kraft till något positivt.

Stark överhetsstat

Förvisso fanns en rejäl dos elitism och anti-liberalt tänkande hos Hjalmarson och andra i dessa ungkonservativa kretsar. I något fall var det tillräckligt för att leda fram till en totalitär världs-uppfattning. Christer Skoglund skriver i en utmärkt genomgång av denna tid i antologin *Motströms – Kritiken av det moderna* (Carlssons 1991), att i dessa kretsar var man visserligen för en stark överhetsstat, "men det skulle finnas klara gränser för statsmaktens ansvarsområde. Staten som auktoritet måste erkänna att andra auktoriteter som kyrkan, hären och familjen hade egna ansvarsområden som inte fick kränkas."

Två metamorfoser

Att den ungdomliga förvillelsen inte var så allvarlig när det gäller Hjalmarson vet vi. Sedan han värvats som sekreterare åt statsministern Arvid Lindman kom han snart att som en huvuduppgift ha bekämpandet av nazister och andra icke-demokratiska inriktningar.

Jarl Hjalmarson var således demokrati-kritikern som blev kämpande demokrat. En metamorfos inträffade således, till det

positiva, och det var en omvandling som många genomgick under denna tid, såväl i högerens som vänsterns led.

Det är lätt att i efterhand yttra sig fördomande över dåtidens politiska debattörer, vare sig de var nationella eller kommunister. Men vid denna tidpunkt var situationen politiskt förvirrad, och åtskilliga ur alla läger gjorde felaktiga bedömningar som de senare fick anledning att korrigera. I Jarl Hjalmarsons fall kanske det dessutom var ett utslag av en underliggande pragmatism, som även i framtiden skulle göra honom till en intressant politisk personlighet. Den fortsatta utvecklingen ger prov på detta.

Nytt handlingsprogram

Under 1940-talet kom Jarl Hjalmarson att ingå i den yngre generation högerpolitiker som arbetade för att partiet skulle få en modernare framtoning. Framförallt var det en positivare socialpolitik som efterlystes. Efter många sorger och bedrävelser lyckades Jarl Hjalmarson - som var ansvarig för programarbetet - lotsa igenom 1946 års handlingsprogram, *Frihet och framsteg*.

Bland de drivande krafterna bakom programarbetet fanns förutom Jarl Hjalmarson också Gunnar Heckscher. Många av programmets idéer och formuleringar tillkom i dialog mellan dessa bägge. De tidigare meningsmotståndarna hade funnit en gemensam konstruktiv plattform.

Välfärdsstat önskvärd

Det var högerens första omfattande pro-

gram och med detta sällade sig också partiet till den svenska välfärdsstatens anhängare. Programmet var en lång genomgång av partiets strävanden på livets alla viktiga områden. De statliga ambitionerna var visserligen villkorliga, men infallsvinkeln var ändå en tydlig markering för att en välfärdsstat var önskvärd även för höger.

Här inträffar nästa metamorfos i Jarl Hjalmarsons politiska liv. När han efter denna socialpolitiska insats blev partiledare för höger 1950 var det inte för de stora ambitionerna på socialpolitikens område som Hjalmarson kom att utmärka sig. Istället kom partiet att under 1950-talet betona mer marknadsliberala drag.

Retorisk dikotomi

Hjalmarson använde sig av retorisk dikotomi. Genom att dela in den politiska världen i två fält - svart och vitt - precisades högerens kritik mot den rådande socialdemokratiska politiken på ett effektivt sätt. Det politiska budskapet spetsades till så att huvudmotsättningen kom att framstå som närmast övertydlig.

Exempelvis talade Hjalmarson om "överhet" mot "vanliga vardagsmänniskor", den "mycket-ägande statens byråkrati" ställdes mot "de mångas personliga ägarnas demokrati". Och Hjalmarson ställde den alltid lika aktuella frågan: "Ni ska vända på femmorna, säger regeringen. Varför vänder den då inte själv på tusenlapparna?"

Fövandling till dogm

Eller: "Vi köper för mycket, säger regeringen. Varför gör den då icke sig själv till ett föredöme genom att själv köpa mindre /...../ genom att på ett vettigt sätt driva ned nivån på de statliga utgifterna."

Den retoriska dikotomin kan emellertid bli en fälla om den tillåts att vara vägledande för det politiska handlandet. Då förvandlas det enkla politiska budskapet, identifieringen av huvudmotsättningen i samhället, till en dogm som omöjliggör att den politiska doktrinen översätts till handling. En politisk idélära som saknar handlingsprogram är steril, precis som en kapun - stolt men oförmögen att fullgöra sin plikt.

Marknadsliberalt femtiotal

Jarl Hjalmarson gick inte i den dogmatiska fällan. Visserligen gillade han bättre valrörelserna än det trista harvandet i riksdagen. Ordduellerna, de snabba svaren och publikens reaktioner var viktigare än utskottssammanträden. Att han tog till helikopter för att hinna med så många möten som möjligt ansågs på 1950-talet vara märkligt men var självfallet framsynt.

Men Jarl Hjalmarson kombinerade sin profilerade politiska hållning med en pragmatism. Ideologin var inte bara dogmer, utan verklighetsanknuten. Enbart så kan man förstå hur Hjalmarson kunde gå från ett socialpolitiskt positivt fyrtiotal till ett marknadsliberalt femtiotal. Det fanns bakom den yviga och stridbara politiska retoriken en vilja att åstadkomma något

konkret, snarare än att få in tjusiga paroller i protokollen.

Den hjalmarsonska pragmatismen

Som exempel på den hjalmarsonska inställningen till den politiska pappslöjden kan vi ta en strid om ett valprogram som utspelades inom högern i mitten av 1950-talet. Partistämman kunde inte enas utan överlämnade till partistyrelsen att avgöra frågan. Och den delegerade i sin tur till partisekreterare och partiledare. Men Hjalmarson och Svärd glömde helt enkelt bort saken. Och, hävdade Hjalmarson långt efteråt, ingen brydde sig om vad som egentligen hände med valprogrammet. Och högern gjorde ett utmärkt val ändå.

Det är antagligen här vi hittar kärnan i den hjalmarsonska politiska doktrinen. Den synes vara präglad av tiden och tillfälligheterna. Kanske var detta Hjalmarsons styrka, att laga efter läge. Förvisso fanns en grundläggande borgerlig övertygelse där, men den var inte dogmatisk utan han ställde sina krafter i tjänst där de enligt honom bäst behövdes.

Icke-dogmatisk inställning

Detta var ett uttryck för pragmatism. Redan i början av sin karriär inom dåvarande högerpartiet framhöll Hjalmarson sin icke-dogmatiska inställning. En ofta citerad formulering till 1934 års principprogram vittnar om detta:

"En av högerens viktigaste framtidsuppgifter blir /.../ att åvägbringa en riktig avvägning mellan friheten och trygg-

heten på det ekonomiska området. Högern vänder sig sålunda bestämt mot en otyglad och asocial kapitalism. Den ser vidare i den sociala omvårdnaden ett naturligt och nödvändigt komplement till näringspolitiken"

Men den hjalmarsonska pragmatismen var inte av den sort som på förhand sökte kompromiss. Först markerade han sin inställning i sak. Och det på så tydligt sätt som möjligt. Här fyller den retoriska dikotomin sin givna roll. Det gällde att göra klart för människorna vad de politiska alternativen handlade om, på ett klart och tydligt sätt, dessutom gärna med en smula humor och elegans. Först därefter, när positionerna var klargjorda, hade de politiska aktörerna skyldighet att åstadkomma resultat.

Viktigaste resultatet

Ett exempel på hur Jarl Hjalmarson också kunde verka för samförstånd kan tas i försvarsuppgörelsen 1958, mitt under höjdpunkten av partiets framgångar. Jarl Hjalmarson lyckades under överläggningarna jämka ihop högern med socialdemokratin - som företrädades av bland annat Torsten Nilsson. Men det eniga förslaget gillades inte av Gunnar Sträng som inte ansåg sig ha de pengar som krävdes. Det fattades ett par - tre hundra miljoner. Men forskningen kom Hjalmarson och de andra till räddning. Vid denna tidpunkt hade vetenskapen vunnit insikt om att socker var skadligt för hälsan och därför kunde det vara befogat med en speciell sockerskatt. Skatten in-

fördes och försvarsuppgörelsen var räddad. "Det var en härlig känsla efteråt" mindes Jarl Hjalmarson trettio år senare och han betraktade resultatet som ett av de viktigaste under hans tid som partiledare.

Det finns också skäl att lyfta fram ett par andra viktiga exempel på Jarl Hjalmarsons pragmatism:

*1956, mitt under valrörelsen, anslöt sig pingstkyrkans prominente ledare Lewi Pethrus till högerens kulturutskott som bildats samma år. Hjalmarson önskade att han skulle kandidera för högerpartiet, men det vann inte något större gillande i partiet. Lewi Pethrus ansågs för gammal för att sitta i riksdagen.

Detta var bara ett exempel på att Hjalmarson försökte verka för att den kulturkonservativa strömning som gick genom Sverige i slutet av femtiotalet fick en fristad inom högern. Han lär dessutom ha sett relativt positivt på en eventuell kristen partibildning, allt för att samla röster mot socialdemokratin.

* I överläggningar med folkpartiets Bertil Ohlin drev Hjalmarson tanken att de två partierna skulle slås ihop för att vinna maximalt antal borgerliga väljare. För att understryka sin välvilja erbjöd Hjalmarson partiledarskapet till folkpartiledaren. Även här fick således högerens partiegoistiska intressen stå tillbaka för borgerlighetens gemensamma bästa.

Ägardemokratin

Jarl Hjalmarson förmådde således kombinera en stark högerhållning med ett visst

mått av pragmatism. Bäst visades detta i den stora kontrautopi till den socialdemokratiska välfärdsstaten som högern – och Hjalmarson – lanserade i slutet av 1940-talet och som fram till våra dagar varit en ledande tankegång för högern, nämligen ägardemokratin.

Ägardemokratin var inte bara en principiellt viktig markering av högerns hyllande av egendomsrätten och individens valfrihet. Det var också en alternativ målsättning för välfärdsstaten. Genom ägardemokratin fick högern en möjlighet att vara med och diskutera välfärdsstatens framtida utformning, utan att vare sig gå socialdemokratins väg eller ställa sig helt utanför.

En vardagens demokrati

Vilken var då den hjalmarsonska tolkningen av ägardemokratin? Målet var ett annat samhälle än det som socialdemokratin verkade för. Hur han tänkte sig utvecklingen av ägardemokratin formulerade han vid ett annat tillfälle:

"Den stora uppgiften är /.../ att steg för steg höja de individuella realinkomsterna. De belopp, som tillförs de lägre inkomsttagarna genom den normala ökningen av nationalinkomsten, betyder vida mer än inkomstutjämningen via skatter och socialpolitik. Målet för den fria ekonomin är att skapa en demokrati av självständiga ägare."

Småkapitalister

Ett nyckelord för ägardemokratin var "en vardagens demokrati", ett samhälle

"präglad av laganda, personlig frihet och personligt ansvar." Jarl Hjalmarson menade att demokratin borde utvecklas även vid sidan om den politiska sfären och inte förvaras som en så "ömtålig pjäs att den bara tål vädring en söndag i september vartannat år och under mellantiden likt riksregalierna måste ligga inlåst i riksbankens kassavalv". Således. Mot en "vart-annat-års-demokrati" krävde högerledaren ett "verkligt inflytande" för medborgarna att "ute i det dagliga livet" få sköta sig själva och sina inkomster utan att staten lade sig i. Staten skall sköta sina viktiga sysslor, underströk Hjalmarson, men i övrigt lämna "medmänniskorna" i fred.

Hjalmarson talade om sin vision om "ett samhälle av småkapitalister"; "Vi vill riva ner det gamla klassamhällets skrankor"; "Det gör vi genom att demokratisera ägandet och på så sätt göra demokratin självägande."

Och i veckopressen fick följdaktligen Hjalmarson svara på frågor av typen: Kan verkligen alla bli kapitalister? Därmed hade debatten kommit att gå högerns väg, vilket också visade sig i valresultaten under 1950-talet.

Egnahemsfamiljen

För Jarl Hjalmarson var ägardemokratin ett medel att göra medborgarna mer kompetenta. Många hade vant sig med den falska trygghet som fanns under statens skyddande vinge. Medborgarna måste välja, hävdade Hjalmarson:

"Vi måste göra oss kvitt bidrags-

tänkandet. Det går inte att gå på egna ben och sitta kvar i statens gyllne bur." Politikens uppgift var att göra det naturligt och mer självfallet för envar att fråga: "vad kan jag med min personliga insats uträtta för samhället?"

Jarl Hjalmarson utnämnde "egna-hemsfamiljen" till högers främsta symbol. "Ett eget hem kan få familjelivet att blomstra och gör det lättare att fostra ungdomen". Det egna hemmet skulle ge familjelivet en renässans, hävdade Hjalmarson: "Ett samhälle uppbyggt på egna-hemsägare har goda möjligheter att avslöja det artificiella i vår livsföring och finna vägen till det betydelsefulla"

Inte ens en liten trädgårdstappa var för liten för att ingå i ägardemokratien. "Även om den trädgårdstappa jag äger är enkel och liten betyder den mer för mig än alla uttalanden om att jag liksom alla andra är delägare i den ståtligaste allmänna park, ty täppan den är min."

Enligt Jarl Hjalmarson skulle utvecklingen mot ett ökat egna-hemsäggande på många sätt förbättra samhället. Folk som skaffade eget hem fick ansvar, deras självständighetskänsla skulle befordras. De blev vidare energiska samhälls-förbättrare och kom att tillägna sig något av den egna företagarens känsla för framsteg om de fick äga sitt hem.

Ett eget hus

Husägandet var en del av statens uppgifter att främja. Högers – och Hjalmar-

sons – välfärdsstat hade det egna huset som främsta symbol. Rent konkret skulle staten bidra till att människor blev husägare genom ett gynnat bostadssparande samt avregleringar som ökade konkurrensen och sänkte bostadskostnaderna. Och målsättningen med högers bostadspolitik var konkret och generös: Enligt Jarl Hjalmarson skulle bostadskostnader inte få överstiga 20 procent av en normalfamiljs inkomster.

Hjalmarson som förebild

Hjalmarsons politiska karriär är en god förebild för den unga generation moderatpolitiker som växt upp med det nyliberala budskapet. Många av dessa har, liksom Hjalmarson på 1920-talet, berusats av tidsandan och ibland låtit principerna dränka förnuftet.

Och inför verkligheten finns en individuell valfrihet, mer omfattande och betydelsefull för den egna framtiden än den något kantstötta valfrihet som förkunnas från dem som idag förvaltar en bankrutt välfärdsstat. Vi kan nämligen välja att leva kvar i våra dogmer oavsett vad verkligheten säger, eller så kan man låta verkligheten påverka tolkningen av de grundläggande principerna. Det senare är smärtsamt, men leder ofta fram till ett rikare politiskt liv. Det visar Jarl Hjalmarsons gärning.